

Belkıs Hanım'ın Çanakkale Cephesindeki Eşi Tevfik Rıza Bey'e Mart 1915 Mektupları

V. Türkan DOĞRUÖZ*

Öz

İşkodra Valisi Bedri Bey'in kızı olan Belkıs Hanım 1914 yılında Elektrik Mühendisi olan Tevfik Rıza Bey ile evlenir. Evliliklerinden iki ay sonra Tevfik Rıza Bey askerlik görevini yapmak üzere Çanakkale Kilitbahir-Goncasu Telsiz Telgraf Telefon İstasyonu'na gönderilir, 15 Kasım 1914–18 Şubat 1916 tarihleri arasında Çanakkale'deki görevini ifa eden Tevfik Rıza Bey, eşi Belkıs Hanım'a 271; Belkıs Hanım da Tevfik Rıza Bey'e 208 adet mektup gönderir. Tevfik Rıza Bey mektuplarında savaş içinde yaşadığı zorlukları anlatırken Belkıs Hanım da İstanbul'da çektiği sıkıntıları ve özlemi akıcı bir üslupla dile getirmiştir. Belkıs Hanım'ın mektuplarında sıkıntı, merak ve kaygı vardır.

Bu çalışmada Belkıs Hanım'ın 1915 yılı Mart ayına ait mektuplarını incelemek amaçlanmaktadır. Büyük bir kısmı Fransızca olan mektuplardan 1915 yılı Mart ayına ait 18 mektup vardır. Bunların 12'si Tevfik Rıza Bey'e 6'sı da Belkıs Hanım'a aittir. Böylece Tevfik Rıza Bey ve eşinin mektupları aracılığı ile savaşa gidenler ile geride bıraktıklarının duyguları, yaşam koşulları ve içinde buldukları ortam aktarılmaya çalışılacaktır. Aynı zamanda da eşinin Çanakkale'de olmasından gurur duyan Belkıs Hanım'ın Çanakkale Savaşı'nın en yoğun yaşandığı bir dönemde mektupları ile eşine nasıl cesaret ve güç verdiğine de tanık olunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Belkıs Hanım, Mektup, Çanakkale, Tevfik Rıza Bey

* Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, tdogruoz@yahoo.com

Letters of Belkıs Hanım to Her Husband Tevfik Rıza Bey Stationed in the Dardanelles in March 1915

Abstract

Belkıs Hanım, the daughter of the Governor of Shkodra, Bedri Bey, married electrical engineer Tevfik Rıza Bey in 1914. Two months after their wedding, Tevfik Rıza Bey was assigned to the Çanakkale Kilitbahir-Goncasu Radio Telegram Telephone Station for his military service. Tevfik Rıza Bey served at this station between November 15, 1914 and February 18, 1916, wrote 271 letters to his wife Belkıs Hanım during his service, and received 208 replies. In his letters, Tevfik Rıza Bey told of the difficulties of war, while Belkıs Hanım responded with fluid writing about life in Istanbul and her longing for her husband. Belkıs Hanım's letters are tainted with anxiety, worry and concern.

This study aims to analyze Belkıs Hanım's letters dated March 1915. Eighteen letters were written in March of 1915, mostly in French, and 12 of these were by Tevfik Rıza Bey while 6 were by Belkıs Hanım. Through the letters of Tevfik Rıza Bey and his wife, we will seek insight into the emotions, living conditions and overall environment of those at war and those left behind. At the same time, we will witness how Belkıs Hanım, proud that her husband is serving in Çanakkale, gives her husband courage and strength by her letters at the height of the Battle of Dardanelles.

Keywords: *Belkıs Hanım, Letter, Çanakkale, Dardanelle, Tevfik Rıza Bey*

Giriş

1.1. Belkıs Hanım

Belkıs Hanım, İşkodra Valisi Bedri Paşa ve Mutahhare Hanım'ın üç çocuğunun en büyüğü olarak 1890 yılında İstanbul'da doğdu. Babasının görevi nedeni ile Lübnan, Suriye ve Arnavutluk'ta bulundu. Beyrut'ta kaldıkları süre içinde Fransızca'yı iyi derecede öğrendi. 1914 yılında Tevfik Rıza Bey ile evlendi. 8 Ağustos 1915'te kızları Mevhibe Nesrin doğdu. 1916 yılı Aralık ayında eşi Tevfik Rıza Bey'in vefatından sonra bütün hayatını kızı Mevhibe Nesrin'e adadı. Mevhibe Nesrin büyüdükten sonra uzun yıllar Eminönü Belediyesi Halkevi Kütüphanesi'nde çalıştı. 1969 yılı Mayıs ayında İstanbul'da vefat etti. Kızı Mevhibe Nesrin Tansuđ Hanım da uzun yıllar Coğrafya öğretmeni olarak Avusturya Lisesi ve St. Benoit Lisesinde çalıştı. 1969 yılı Şubat ayında -annesi ile aynı yıl- İstanbul'da vefat etti.¹

¹ Bu bilgiler torunu Belkıs Hanım ve Tevfik Rıza Bey'in torunları E. Yasemin Yücer'ten alınmıştır.

1.2. Tevfik Rıza Bey

Ali Rıza Bey'in dört çocuğunun² en büyüğü olarak 1889 yılında İzmir'de doğan Tevfik Rıza Bey; Beyrut Frerler Okulu'nu³ bitirdi. Üniversite öğrenimini Paris'te⁴ tamamlayarak Elektrik Mühendisi olarak mezun oldu. Yurda dönüşünde İstanbul Western Elektrik Şirketi'nde şef olarak çalışmaya başladı. 1914 yılında Belkıs Hanım'la evlenerek; aynı yıl Kasım ayında askerlik görevini yapmak üzere Çanakkale'ye gitti. Kilitbahir-Goncasu Telsiz Telgraf Telefon İstasyonu'nda muhabere subayı olarak görev yaptı. Son görev yeri olan Lüleburgaz Müfreze Komutanlığı görevinde iken rahatsızlandı ve 11 Temmuz 1916 günü tedavi için İsviçre Davos Guardaval Sanatoryumu'na gönderildi. Burada beş ay tedavi gördükten sonra 13 Aralık 1916 tarihinde vefat eden Tevfik Rıza Bey'in mezarı Davos'tadır. Günlüklerinde eşi için *O'ndan uzaklarda bir yerde ölmek düşüncesi beni öylesine üzüyor ki...* diyen Tevfik Rıza Bey'in vefatından sonra Davos'a götürdüğü mektupları ve günlükleri, kaldığı sanatoryum yetkilileri tarafından ailesine gönderilmiştir.⁵

1.3. Belkıs Hanım ve Tevfik Rıza Bey'in Mektupları

Çanakkale'de bulunan Tevfik Rıza Bey ile İstanbul'da yaşayan Belkıs Hanım özlemlerini, korkularını mektuplarında dile getirmişlerdir. Bu güne kadar torunları E. Yasemin Yücetürk tarafından küçük bir sandığın içinde saklanan 479 mektup ile 4 adet cep defteri bulunmaktadır. Mektuplardan 271 adedi Tevfik Rıza Bey tarafından eşi Belkıs Hanım'a 208 adedi de Belkıs Hanım tarafından Tevfik Rıza Bey'e yazılmıştır. 12 Kasım 1913–13 Aralık 1916 tarihleri aralığında yazılan bu mektupların 18 Kasım 1914–18 Şubat 1916 arasındakileri Tevfik Rıza Bey Çanakkale'den Belkıs Hanım da İstanbul'dan yazmıştır. E. Yasemin Yücetürk'ün dedesine ve anneannesine ait olan

2 Tevfik Rıza Bey nişanlısı Belkıs Hanım'a yazdığı 6 Ocak 1914 tarihli mektubunda ailesi ile ilgili şu bilgileri veriyordu: "Aslında üç erkek kardeşim var. İkisini pek fazla tanımıyorum. Ama üçüncüsünü çok seviyorum. Bugün Halep postalarında müdürlük yapıyor. Çok kültürlü, eğitimini New-York'ta yaptı." Tevfik Rıza Bey, *Çanakkale Günlükleri*, Yayına Hazırlayanlar: V. Türkan Doğruöz-E. Yasemin Yücetürk-Raşit Gündoğdu, İstanbul: Kırklareli Üniversitesi Yayınları; 4, 2012, s. 1.

3 Tevfik Rıza Bey 17 Aralık 1913 tarihinde Belkıs Hanım'a yazdığı mektubunda, "Şiir okumayı çok seviyorum. Çok da okuyorum. Ne yazık ki eskisi kadar boş zamanım yok. Beyrut'ta lisedeyken (Frerler Okulu) öyle çok okuyordum ki ailem gece yarısından sonra okumamı yasaklamışlardı." ifadesini kullanırken 16 Ocak 1914 tarihli mektubunda da, "Bundan sekiz sene önceydi Frerler Okulunun 3. sınıfındaydım." ibaresi yer almıştır. Doğruöz-Yücetürk-Gündoğdu, 2012, s. 1.

4 Tevfik Rıza Bey'in Belkıs Hanım'a yazdığı 17 Aralık 1913 tarihli mektubunda okul hayatı ile ilgili bilgiler verirken "Öğrencilik yıllarımı yâd etmek için Paris'te bir kaç gün kalmak istemiştım." derken 6 Ocak 1914 tarihli mektubunda da, "On bir yaşımdan beri yatılı okulda okudum. Ayda bir kez ailemi görebiliyordum. Büyük tatillerde ise, ailem şehirden ayrılmadıkları için; ben yalnız başıma ya Bruman'a, ya da Savfar'a gidiyordum. Seneler böyle geçti. Ailemle aramda bir uçurum açılmaya başladı. Beraberken onları tanıyamaz oluyordum. Aralarında kendimi yabancı hissediyordum... Bunun üzerine Avrupa'ya gittim. Beş yıl boyunca orada yaşadım." diye yazarak Avrupa'ya gidiş nedenlerini açıklamıştır. Doğruöz-Yücetürk-Gündoğdu, 2012, s. 1.

5 Tevfik Rıza Bey hakkındaki bilgiler torunu E. Yasemin Yücetürk ile eşine gönderdiği mektupları ve günlüklerinden alınmıştır.

mektuplar ile günlüklerin okunması konusunda bazı tereddütleri vardır; ama zaman içerisinde mektuplara ve günlüklere karşı duyduğu merak, dedesini tanıma arzusuna üstün gelir ve toplumla paylaşmaya karar verir.

2. Tevfik Rıza Bey ve Belkıs Hanım'ın Mektuplarının Özellikleri ve Mektuplar

2.1. Tevfik Rıza Bey ve Belkıs Hanım'ın Mektuplarının Özellikleri

Tevfik Rıza Bey görev yeri olan Çanakkale Kilitbahir-Goncasu Telsiz Telgraf Telefon İstasyonu'ndan eşi Belkıs Hanım'a gönderdiği mektuplar ve tuttuğu günlükleri ile Çanakkale'de yaşadıklarını anlatırken eşine olan sevgisini ve aşkını da dile getirmektedir. Ayrıca kendini birdenbire savaşın içinde bulan birinin duyguları, günlük yaşantısı ve dönemin sosyal hayatı da mektuplara ve günlüklere yansımıştır. Belirtmekte fayda vardır ki gerek mektuplarda gerekse günlüklerde Çanakkale'de yaşananlar, asker olmayan birinin gözünden anlatılmaya çalışılmıştır. Özellikle Tevfik Rıza Bey'in mektuplarında yaşadığı zor günleri, ölüm korkusunu ailesine hissettirmeden ve onları üzmeden anlatmaya çalışması dikkat çekicidir.

18 Kasım 1914 tarihinde Gelibolu'ya gelen Tevfik Rıza Bey, eşi Belkıs Hanım'a gelişini haber veren ilk kartpostalı göndermiş ve bundan sonra da mektup yazmaya başlamıştır. Tevfik Rıza Bey 1915 yılında görev yeri Kilitbahir-Goncasu'dan eşi Belkıs Hanım'a 55 adet mektup yollamıştır. Bu mektupların 12 adedi ile Belkıs Hanım'ın İstanbul Davutpaşa'dan yolladığı 43 adet mektubun 6 adedi 1915 Mart ayına aittir. Mektupların hemen tamamı Fransızcadır. Ayrıca Tevfik Rıza Bey'in tuttuğu 4 günlüğün de neredeyse tamamı Fransızcadır. Mektuplarda Osmanlı Türkçesi ile yazılmış çok az kısım bulunmaktadır. Fransızca'yı çok iyi bilmeleri, gerek Belkıs Hanım'ın gerekse Tevfik Rıza Bey'in iyi bir eğitim aldıklarının göstergesidir. Mektupların ve günlüklerin Fransızca yazılmasının bir nedeni de savaş ortamında yazılmış olmasıdır. Tevfik Rıza Bey, mektuplarını Fransızca yazmasının sebebini günlüklerinde şöyle açıklamaktadır:

"Belkıs'a oldukça uzun bir mektup yazdım. Aslında ona yazacaklarım ile ilgili biraz rahatsız oluyorum. Haberleri sansürden geçiren arkadaşım Osman Bey'in mektuplarımı okuyabileceğinden (zaten okuyor da, bu onun görevi) endişeleniyorum. Çok ölçülü olmam gerekiyor. Bu durum böyle daha uzun sürecek mi?"⁶

Tevfik Rıza Bey mektuplarında duygu ve düşüncelerini Fransızca yazmaya dikkat etmiş, başka yerlerden yaptığı alıntılarda ise Osmanlı Türkçesini tercih etmiş-

6 Defter I/ s. 46/28.12.1914.

tir. Mektuplarını çoğunlukla mürekkepli kalemle yazan Tevfik Rıza Bey'in zaman zaman eşinden özür dileyerek kurşun kalem kullandığı da olmuştur. Belkıs Hanım bütün mektuplarında mürekkepli kalemi tercih etmiş hatta mektuplarını yazmadan önce müsvedde yaptığı da zarfların içinde bulunan nüshalardan anlaşılmıştır. Günlüklerinden Tevfik Rıza Bey'in Fransızcanın yanı sıra İngilizce ve Almancayı da iyi bildiğini öğrenmekteyiz. Savaş sırasında görüştüğü Alman subaylarının Tevfik Rıza Bey'in üç dili çok iyi bilmesi karşısında yaşadıkları şaşkınlık özellikle de Fransızca'yı bir Fransız gibi konuştuğunu söylemeleri dikkat çekicidir.⁷ Belkıs Hanım'da mektuplarında Almanca derslerine gittiğinden söz etmektedir.⁸

1. Mektup	1 Mart 1915 (2 sayfa) Kurşun kalemle yazılmış		
2. Mektup	3 Mart 1915 (2,5 sayfa) Kurşun kalemle yazılmış		
3. Mektup	14 Mart 1915 (1,5 sayfa)	4. Mektup	15 Mart 1915 sabah saat 7. (2,5 sayfa)
5. Mektup	20 Mart 1915 (1,5 sayfa)	6. Mektup	21 Mart 1915 Pazar, sabah saat 11. (2,5 sayfa)
7. Mektup	23 Mart 1915 (2,5 sayfa)	8. Mektup	24 Mart 1915 sabah Çarşamba (1,5 sayfa)
9. Mektup	25 Mart 1915 (4 sayfa)		
10. Mektup	27 Mart 1915 (2,5 sayfa)	11. Mektup	28 Mart 1915 Pazar sabah 7.30. (2,5 sayfa)
12. Mektup	30 Mart 1915 (3,5 sayfa)		

Mektuplarının tarihlerine dikkat ettiğimizde ise 1915 Mart ayı başında daha az olan mektup sayısının ayın 20'sinden sonra arttığını görmekteyiz ki bu da içinde bulunduğu savaş ortamında çok normaldir. Tevfik Rıza Bey o günlerde savaşı yoğun bir şekilde yaşamıştır. Çanakkale'de yaşadıklarını ve gördüklerini günlüklerinin sadece kendine ait olduğu düşüncesi içinde adeta saat saat yazarken,⁹ mektuplarında çok fazla detay verememiştir. Bunun nedenini de yine mektubunda açıklamıştır:

7 "Dün sabah, bir Alman Baron merkezimizi ziyarete geldi. Makinelerin buldukları odaları gösterdim. Baronla İngilizce konuştuk. Birden ona bizim... anlatırken, bana Fransızca olarak bu dili bilip bilmediğimi sordu. Ben de Fransızca olarak biraz bildiğimi söyledim. Bir Fransız gibi konuştuğumu söyledi. Bir Türk subayının birkaç yabancı dil bilmesi onu şaşırttı. Adresimi aldı. Almanya'dan bana gazeteler gönderecek!" Defter III/ s. 72/11.4.1915.

8 "Almanca dersimin günüydü. Doktorlar biraz yürümemi öneriyorlar. Zaten okul da çok yakında. Sevdiğim Almanca öğretmenime gittim. Genç bir öğretmenle bir kaç aylık evli. Birlikte bir okul işletiyorlar." Belkıs Hanım; Mektup 5/29.3.1915.

9 Saat 9. Kar yağıyor. Dışarı çok soğuk. Sis de var. Bu arada bombardıman başladı. Nerede? Bir şey bilmiyoruz. Saat 10. Hava düzelmeye başladı. (Felaketimiz olabilir) [s. 28] Kar durdu. Sis kayboldu. Düşman hareketleniyor. Güneş ışıklarını bu zavallı bölgeye İmparatorluğun kaderine doğrultuyor. İmparatorluk Çanakkale'dir! Saat 1. Gerçek çarpışma başlamak üzere. Beş kruvazör ve üç torpido gemisi geldiler. Yoğun bir top ateşinde bulunuyorlar. Erenköy ve Türkel'i bombalıyorlar. Onlar şu ana kadar sessizce cevap veriyorlar. Gece saat 10. 13 torpido gemisi ve bir kruvazör geldi. Saat 10.40. Ses kesildi. İki torpido gemisi henüz gitmedi ama onlar da girişe doğru yöneldiler. Defter II/ s. 27-32/1.3.1915.

Tablo 1: Tevfik Rıza Bey'in Belkıs Hanım'a Yazdığı Mart 1915 Mektupları

"Maalesef, mektuplarımıza uygulanan sansür ve başka şeyler beni sessiz kalmaya zorluyor. Daha sonra mektuplarımda açıklayamadıklarımı notlarımda okuyacaksınız. Öyle olaylar gelişti ki küçük defterimde -defterimizde- yer kalmadı.¹⁰"

Tevfik Rıza Bey mektuplar için söz ettiği sansürün yanı sıra yazdıkları ile eşini ve ailesini meraklandırmak ve üzmemiştir. Bunun için de mektuplarında sık sık havanın durumundan ve çevresindeki manzaradan söz ederek sıkıntısını adeta gizlemiştir.

2.2. Belkıs Hanım'ın Mektupları

1915 yılı Mart ayı boyunca Tevfik Rıza Bey eşi Belkıs Hanım'dan 6 adet mektup almıştır. Belkıs Hanım 16 Mart 1915 tarihine kadar Davutpaşa'dan yazdığı mektuplarını *Kale-i Sultanîye'de Mevki-i Müstahkem Telsiz Telgraf Müfrezesinde İhtiyat Zabiti Mühendis Tevfik Rıza Beyefendi'ye* adresine göndermiştir. Ancak daha sonra pek farklı olmamakla beraber Tevfik Rıza Bey'in isteği üzerine 15 Mart 1915 tarihli mektubuna yazdığı adrese göndermeye başlamıştır. *Maydos¹¹ Postahanesi Vasıtasıyla Telsiz Telgraf İhtiyat Zabiti Tevfik Rıza Beyefendiye.*¹²

Belkıs Hanım'ın 1915 Mart ayına ait elde bulunan ilk mektubu dört sahifedir ve 16 Mart 1915 tarihini taşımaktadır. Diğer mektuplar ise 19–24–26–29 ve 30 Mart 1915 tarihlerinde yazılmıştır. Mektupların hepsi Fransızcadır ve genelde üç veya dört sahifeden oluşmaktadır. Sadece 29 Mart tarihli mektup 8 sahife yazılmıştır. Bunun sebebi de mektupta açıklamıştır.

1. Mektup	16 Mart 1915 (4 sayfa)		
2. Mektup	19 Mart 1915 (4 sayfa)		
3. Mektup	24 Mart 1915 (3 sayfa)		
4. Mektup	26 Mart 1915 (4 sayfa)		
5. Mektup	29 Mart 1915 Pazartesi akşam saat 5 (8 sayfa)	6. Mektup	30 Mart 1915 Salı sabah saat 7 (4 sayfa)

Tablo 2: Belkıs Hanım'ın Tevfik Rıza Bey'e yazdığı Mart 1915 Mektupları

10 Tevfik Rıza Bey; Mektup 7/23.3.1915.

11 Maydos: 1926'da Çanakkale'ye bağlı kaza merkezi olarak görülen Eceabat. Sezen, 2006, s. 363.

12 Bkz. Ek. 1. Belkıs Hanım'ın 24.3.1915 tarihli mektubunun zarfı.

Belkis Hanım'ın mektuplarının hemen hemen tamamında sıkıntı, merak ve kaygı vardır. Bu durum ilk mektubundan itibaren kendini hissettirmiştir:

"Şu dakikalarda varlığını yanımda hissetmeyi çok isterdim. Bu öyle derin ve tatlı bir duygu ki, işlerimin ya da düşüncelerimin ortasında durup bu küçük hayattan bir şey kaçırmadan dinliyorum. Bazen uykumun ortasında uyanıyorum ve gece bana daha az karanlık görünüyor ve kendimi yalnız hissetmiyorum. Bu mutluluğun en büyük payı size ait, neden bu kadar uzaktasınız? Fakat her şeyin sınırlı olduğu düşüncesi bana bekleme gücü, ümit etme cesareti veriyor."

Derken eşinin mektuplarında yazdığı hayallerine katılmakta ve ümitle o günleri beklemektedir:

"Bana söz verdiğiniz üzere Nisan ayını hayal ediyorum. Bizim olmasını hayal ettiğimiz küçük evin bahçesindeki ağaçlar çiçek açtı mı? Şüphesiz hayal dışında göremeyeceğim tahtadan balkonu, beyaz renkli birçok küçük penceresiyle..."¹³

Tevfik Rıza Bey ve eşi Belkis Hanım mektuplarında düzenli olarak haftada iki kez mektup yazdıklarını ifade etmelerine rağmen zaman zaman mektupların gecikmesi yüzünden birbirlerine sitem etmektedirler.¹⁴ Gönderilen mektupların yerlerine ulaşması bazen 19 gün¹⁵ bazen 2 gün¹⁶ sürerken zaman zaman da iki hatta üç mektubu aynı anda almaktadırlar. Tevfik Rıza Bey bunun sebebinin yine mektuplarında açıklamaktadır:

"Bugünlerde postada öyle gürültü patırdı var ki mektubumun elinize geçmesinden şüpheliyim.¹⁷ Bu mektubu öğleden sonra göndereceğim. Ama postaya ne zaman vereceklerini hiç bilmiyorum. Fakat siz bana devamlı yazın ne olur, öyle ihtiyacım var ki..."¹⁸

13 Belkis Hanım; Mektup 1/ 16.3.1915.

14 "Kafamın içinde hep aynı soru: Neden bana yazmıyor? Ben ise haftada iki defa muntazam olarak yazıyorum." Tevfik Rıza Bey; Mektup 3/14.3.1915. "Neden mektuplarım elinize geçmiyor? Haberlerinizi oldukça düzenli alıyorum. Ben de size geçmişte olduğu gibi haftada iki defa yazıyorum." Belkis Hanım; Mektup 2/19.3.1915.

15 "Nihayet dün iki mektubunuzu aldım. İkincisi 23 Şubat tarihli idi. Bugün günlerden 14 Mart. Demek bu mektup 19 günde geldi." Tevfik Rıza Bey; Mektup 3/14.3.1915; Bkz. Ek: 2.

16 "Hoşunuza gidecek bir şey söyleyeyim. Dün öğleden sonra 24 tarihli mektubunuz aldım. İki günde elime geçti." Tevfik Rıza Bey; Mektup 10/27.3.1915.

17 Tevfik Rıza Bey; Mektup 2/3.3.1915.

18 Tevfik Rıza Bey; Mektup 6/21.3.1915.

Tevfik Rıza Bey her mektubunda Belkıs Hanım'a kendisine sık sık mektup yazmadığı için sitem etmektedir.¹⁹ Bu durumda Belkıs Hanımı çok üzmektedir.

*"Neden bana hak etmediğim bu sitemleri yapıyorsunuz? Yeterince acı çekmediğimi mi zannediyorsunuz? Sadece sizden haber aldığım zaman kendimi mutlu hissediyorum, hayatımdaki bu yegâne mutluluğu da çok görüyorsunuz. Yapabileceğinizi sanmadığım bir incelikle de her şeyi zehirliyorsunuz. Sizin sağlıklı olmanızı öğrenmem dışında hiç bir şeyin önemi yok."*²⁰

İstanbul'da tek başına vakit geçiremediğini ve saatlerin geçmek bilmediğini yazan Belkıs Hanım sitemlerini yazdıktan sonra *iyi ki beni çok bekletmeyen mektuplarınız var mektuplarınız da olmasa acaba ne yapardım? Korkunç olurdu, düşünmek bile istemiyorum* diyerek Tevfik Rıza Bey'in gönlünü de almaktadır. Belkıs Hanım mektuplarında Tevfik Rıza Bey'i üzecek şeyleri yazmaktan kaçınmaktadır; ama zaman zaman halsizliğinden ve rahatsızlığından da söz etmeden duramamaktadır. Aslında bunun sebebi de daha sonra vereceği güzel bir haberin ön hazırlıklarıdır. Belkıs Hanım eşine ne kadar cesur ve yürekli olduğunu yazarken daima onun yanında olduğunu da hissettirmektedir.

"Bir gün her şey unutulacak, gerekli olduğunu sandığım bu tecrübeden geriye üzüntülerimiz kalacak. Sabırlı olun dostum. Siz çok cesursunuz, şimdi bunu göstermenin zamanı. Sizin yürekli biri olduğunuzu biliyorum. Bütün kalbimle sizin yanınızdayım. Mektubumda yazdıklarım belki size haksız gelebilir, sakın bana kızmayın. Bana söylediklerinize istinaden öyle yazdım. Zaten sizi affettim. Belki birbirini seven insanların arasında böyle olayların da geçmesi gerekebilir. Her şey unutuldu değil mi Tevfik? Bana güneşten ötürü derinizin sertleştiğini yazıyorsunuz. Olsun, biraz değişiklik iyi gelir. Böylece başkalarındaki değişiklikleri fark etmezsiniz. Ben kendime dikkat ediyorum. Gelecek görüşmemize kadar daha iyi olacağımı ümit ediyorum."

Belkıs Hanım mektuplarına *dostum, arkadaşım, sevgili arkadaşım, sevgili dostum* hitapları ile başlamaktadır. Birbirlerine düzenli olarak mektup yazmalarına rağmen

19 Çanakkale'deki Tevfik Rıza Bey'in eşinden tek bir istediği vardır. Bir satır da olsa yazması ve ondan haber alabilmesidir. Mektuplarında eşine olan sitemleri de hep bu doğrultudadır. *"Neden bana yazmıyorsunuz? Sizi suçlamak istemiyorum, Yorgun olabilirsiniz, bir şeylerle meşgul olabilirsiniz. Ama her şeye rağmen bir satır da olsa yazabilirsiniz. Öyle değil mi dostum? Kafamın içinde hep aynı soru: neden bana yazmıyor? Günlerdir çok merak içindeydim. Sizden hiç haber alamıyorum. Ama hiç... Merakımın derecesini tahmin edin, ölçsüz, sonsuz-bu bir matematik terimi-. Ben, binlerce kişisel sıkıntılara maruz kalıp, keyif kaçırın sıkıntılar yokmuş gibi bir de haftalardır habersiz kalıyorum. Biliyorum siz bana düzenli olarak yazıyorsunuz, ne yapalım elime ulaşmıyorlar; sorun da burada... Maalesef bir kaç gündür bana mektup getiren yok... Anlaşılan beni pek düşünen de yok... Sahi dostum, beni artık düşünmüyor musunuz? Tevfik Rıza Bey; Mektup 5/20.03. 1915.*

20 Belkıs Hanım; Mektup 2/19. 3. 1915; Bkz. Ek:3.

men postanın gecikmesi yüzünden mektuplar geciktiği zaman telgraf çekmektedirler. Telgrafla gelen iki kelimelik bir haber dahi onları çok rahatlatmaktadır.

"Günlerdir postanın çalışmadığından söz ediyorlar. Bizlerden haber alamayışınıza, merakta kalmanıza çok üzülüyorum. Size muntazam olarak yazıyorum. Elinize ulaşması için bir yol bulunması lazım. Telgrafınızı aldıktan sonra biraz rahat ettik. Kendi adıma ve ailem adına teşekkür ederim. Aynı akşam, öğleden sonra gönderdiğim telgrafımı almış olmalısınız. O günden beri daha rahatım. Sizin de aynı şekilde olduğunuzu tahmin ediyorum. Sabırsızlıkla mektubunuzu bekliyorum. Bu sınamanın bir an önce bitmesini istiyorum. Geçirdiğiniz sıkıntı dolu saatleri, biz de burada yaşıyoruz. Asla yalnız değilsiniz.²¹"

Belkis Hanım bir önceki mektubunda söz ettiği rahatsızlığının nedenlerini son mektubunda açıklamıştır:

"Bir kaç gün önce ısrarlar karşısında ilk defa bahçeye çıktım. Solgun güneş ve çekingen çiçekler içinde hava soğuk karamsardı. Hemen yorulduğumu hissettim. İnsanın ruhu daralırken onu iyileştirecek, oyalayacak bir şey bulamıyor. Arada bana ne yaptığımı soruyorsunuz... Hiç bilmeyin daha iyi... Ama sakın merak etmeyin, sizi ve bebeğimizi düşünerek kuvvetli ve cesur olmaya çalışıyorum.²²"

Bu mektubu aldıktan sonra Tevfik Rıza Bey Belkis Hanımı daha çok merak etmeye başlayacaktır. Mektuplarda Belkis Hanım'la beraber kurdukları hayallerin arasında doğumunu bekledikleri çocukları (kız olursa adını Nesrin koymak istedikleri mektuplarda belirtilmiştir) büyük yer tutmaktadır:

"Nesrin'i düşünüp düşünmediğimi soruyorsunuz. O'ndan başka şey düşünmüyorum ki... Düşüncelerim size ve O'na odaklanmış durumda. Artık beni merak etmenize gerek yok, biraz rahatlayın. Bütün güzel dileklerim sizinle beraber.²³"

Belkis Hanım'ın 26 Mart 1915 tarihli mektubunda Tevfik Rıza Bey'in eşi olmaksızın ve onun Çanakkale'de olmasından duyduğu gururu anlatırken gelecekte çocuklarının da ona nasıl hayranlık duyacaklarını şöyle anlatmaktadır:

"Beni hayatınızda engel gibi göreceğinize, ikimizin de yeni bir vazifesi olduğunu, her şeyimizi ona adayacağımızı düşünün. Oradayken arada onu da düşünüyor musun? Tehlikeli durumlarda seni koruyacağını sakın unutma... Sana yürekli olman gerektiğini yazarken, hep onu düşün... Hayatın ona ait, o henüz hayatta

21 Belkis Hanım; Mektup 3/24.3. 1915.

22 Belkis Hanım; Mektup 3/24.3.1915.

23 Tevfik Rıza Bey; Mektup 8/ 24.3.1915.

olmasa da gözyaşlarım arasında nefes alıp veriyor. Rahat olun, o babasının hayatındaki bu sayfayı da öğrenecek. Gözlerinde size olan hayranlık dolu bakışları okumanız, sizin için en değerli ödül olacaktır. Sözlerimin kalbinizde o yüce ve derin duyguları uyandırmasını arzu ediyorum. Bana gelince kalbim bir süredir o yüce duygularla dolup taşıyor. O duygular bu sınıdığımız günlerde bana güç veriyor. İkimizin bu cehennem azabını atlatmamıza yardım ediyor. Sizinle nasıl konuşacağımı bilemiyorum. Bugünlerde o kadar ıstırap çektim ki, eğer hala bir şeyler yazabiliyorsam umarım kalbiniz benim dilimden anlayacaktır. Dostum isminizi taşıdığım için öyle gururluyum ki... Bana gönderilen övgü ve tebriklere duygulanıyorum. Zaferinizi onurla paylaşıyorum.²⁴

Belkis Hanım günlerini evin içinde geçirmektedir. Bir tek eşinden mektup aldığı zaman mutludur. Bunun dışında odasından bile pek fazla çıkmamaktadır. Karamsarlığını zaman zaman mektuplarına da yansıtmıştır:

“Burada hava hala soğuk ve kötü. Bu da son derece normal. İlbahar sizin dönüşünüzle gelecek. Siz gelmeden ne güzel günler, ne de çiçekleri görmek istiyorum. Odamda, pencereler kapalı düşüncelerim ve bekleyişim dışında bir şey görmek istemiyorum. Birkaç gün önce ısrarlar karşısında ilk defa bahçeye çıktım. Solgun güneş ve çekingen çiçekler içinde hava soğuk karamsardı. İnsanın ruhu daralırken onu iyileştirecek oyalayacak bir şey bulamıyor.²⁵”

Belkis Hanım'ı ayakta tutan ve onu hayata bağlayan en önemli şey Tevfik Rıza Bey'in mektuplarıdır.

“14 Tarihli mektubunuzu sıkıntılı ve uykusuz geçen bir gecenin ertesinde aldım. Sizin sağlıklı olmanızı öğrenmem dışında hiçbir şeyin önemi yok. İyi ki beni çok bekletmeyen mektuplarınız var. Mektuplarınızda olmasa ne yapardım acaba? Korkunç olurdu düşünmek bile istemiyorum.”

Mektupları ile eşine destek olan Belkis Hanım her zaman onun yanında olduğunu yazarken aynı zamanda cesaret de vermektedir.

“Bir gün gelecek her şey unutulacak, gerekli olduğunu sandığım bu tecrübeden geriye üzüntülerimiz kalacak. Sabırlı olun dostum. Siz çok cesursunuz, şimdi bunu göstermenin zamanı. Yürekli olduğunuzu biliyorum. Bütün kalbimle sizin yanınızdayım.²⁶”

24 Belkis Hanım; Mektup 4/ 26.3.1915.

25 Belkis Hanım; Mektup 3/24.3.1915.

26 Belkis Hanım; Mektup 2/19.3.1915.

Belkis Hanım mektuplarında eşine yaşama sevinci, cesaret ve güç vermek için doğacak olan çocuklarından söz etmekte ve onun için yaşamaları gerektiğini de vurgulamaktadır:

“Artık ikimizin de yeni bir vazifesi olduğunu her şeyimizi ona adayacağımızı düşünün. Oradayken arada onu da düşünüyor musunuz? Tehlikeli durumlarda seni koruyacağını sakın unutma... Sana yürekli olman gerektiğini yazarken hep onu düşün... Hayatın ona ait, o henüz hayatta olmasa da öğrenecek. Gözlerinde size olan hayranlık dolu bakışları okumanız, sizin için en değerli ödül olacaktır.”

Eşinin Çanakkale’de olmasından gurur duyan Belkis Hanım mektuplarına da bu duygularını yansıtmaktadır.

“Dostum isminizi taşıdığım için öyle gururluyum ki... Bana gönderilen övgü ve tebriklere duygulanıyorum. Zaferinizi onurla paylaşıyorum. Beraber olacağımız zaman, benden bir daha hiç ayrılmayacağınızda; işte o zaman bizim bayramımız, zafer saatlerimiz olacak.”²⁷

Mektuplardan en dikkat çekici ve en uzun olanı 29 Mart 1915 ve onun devamında sabah saat 07.00 da yazdığı 30 Mart 1915 tarihli mektubudur. Tamamı 12 sayfa olan mektubun bu kadar uzun olmasının sebebini Belkis Hanım şöyle anlatmaktadır:

“Bu mektup doğrudan eline geçecek. Nihat Bey yarın Çanakkale’ye gidecek. Genç eşi bana gelerek, memnuniyetle mektubumu sana iletceğini söyledi. Ben de bu durumdan faydalanıp sana uzun bir mektup yazıyorum. Belki mektubum geç gelebilir. Ama satırlarımı senden başkası okuyamayacak. Yabancı gözlerden, kirli ellerden uzak olacak.”²⁸

Belkis Hanım mektubunu okunma korkusu olmadan ve duygularını rahatça ifade ederek yazmıştır. Bu mektubunda adeta eşi ile sohbet eder gibi ona olan sevgisini aşkını anlatmış, beraber geçirdikleri güzel günleri ve anıları yazarak tekrar yaşamak ve eşine de yaşatmak istemiştir. Yaşadıklarının bir sınav olduğunu kabul eden Belkis Hanım bunlardan çıkarılacak dersler olduğunu yazmakta ve daha önce yaptıklarından dolayı eşinden adeta özür dilemektedir. Bundan sonra beraber yaşayacakları hayatın ufak mutlulukların ve sevinçlerin değerini daha iyi bileceklerini anlatmaktadır. Belkis Hanım mektubunda Tevfik Rıza Bey’in Çanakkale’de yaşadığı sıkıntıları kendisinin de İstanbul’da hissettiğini ve yaşadığını açıklamaktadır:

27 Belkis Hanım; Mektup 4/26.3.1915.

28 Belkis Hanım; Mektup 5/29.3.1915.

“Aslında bu biraz katı bir okul ama Belkıs’ının alacağı çok dersler var. Kalbim gelecek sakin günlerin değerini daha iyi anlayabilmek için daima bir iz taşıyacak. Bazı zamanlar sana kötülük ettim, seni üzdüm. Eğer sevgi dolu kalbin bunları unutmadı ise senden özür diliyorum. Bundan böyle, dostun daha iyi olacak. Bu sınav ona beraber yaşanacak hayatın öğreteceklerinden çok daha fazlasını öğretiyor; büyük mutlulukların ve ufak sevinçlerin değerini... Senin orada olduğunu bilmek için neler vermezdim ki... Ne korkunç görüyor musun? Bedenimi deşen bir hançer bile insanın canını bu kadar acıtmaz. Yaşadığın bütün sıkıntı dolu saatlerin bir o kadarını da ben yaşadım. Benim romanım seninki kadar etkili değil ama o kadar üzüntülü ki... Sana bunları yazmak, tekrarlamak istemiyorum. Gördüğün gibi çok korkunç... Benim yanımda olduğun zaman, tekrar başımı omzuna koyduğumda tek bir şey hatırlayacağım, o da seni ne çok sevdiğimi... Sevdiğim geçmişin tüm acılarını silecek.”

Yazmaktan kolunun ağrmasına, parmaklarının ağırlaşmasına hatta kaleminin ağırlaşan parmaklarının arasından düşmesine rağmen Belkıs Hanım 29 Mart 1915 tarihli mektubunun sekiz sahife olmasının nedenini yazarken kendini eşiyile berabermiş gibi hissetmesine bağlamaktadır. Devamlı yazma isteği bundan dolayıdır. Sık sık odasında yalnız kalarak saatlerce hatta bazen günde iki defa mektup yazan Belkıs Hanım artık yemeklerini odasında tek başına yemektedir; çünkü hep beraber yemek yediklerinde diğerlerinin konuşmaları ve neşesi onun canını sıkılmaktadır. Bu durum onun üzüntülü suskunluğu ile bağdaşmamaktadır. Sessizliği tercih etmektedir. Cepheden gelen mektuplar Belkıs Hanım’ın yaşantısını da yönlendirmektedir. Mektup geldiği zaman huzurlu ve neşeli olmakta mektup süresi uzadığında da sinirli ve çekilmez biri olmaktadır. Bu durumu Tevfik Rıza Bey’e mektuplarında anlatmıştır:

“Dün gece yatmak üzereyken son mektubunu aldım. O kadar iyi geldi ki... Gerilmiş sinirlerimi rahatlattı. Uzun zamandan bu yana ilk defa huzur içinde uyudum. Mektubunu tekrar okumak için sık sık uyandım ve kalbime bastırdım. Bu güzel geceden sonra neşe içinde uyandım. Her geçen gün gelişini yaklaşıyor. Nisan ayındayız, geleceksin değil mi? Bana söz verdin. Seni bekliyorum.”

Özlemine, üzüntülerini, meraklarını satırlarına döken Belkıs Hanım zaman zaman Çanakkale’ye gitmeyi de düşünmektedir. Gitmek istemesinin en büyük sebebi de Tevfik Rıza Bey’in yanında olmak ve üzülmemenin özgürlüğünü yaşamaktır. Belkıs Hanım’ın İstanbul’daki en büyük sıkıntısı dostlarının ve sevdiklerinin yanında olmasına rağmen kendini üzüntüleri ile yapayalnız hissetmesidir; çünkü onu anlayacak ve Tevfik Rıza Bey’i en az onun kadar sevecek birine ihtiyaç duymaktadır. Mektuplarında Tevfik Rıza Bey’in bir kız kardeşi olmamasına ve annesinin uzakta olmasına adeta isyan etmektedir. Onlarla beraber dua etmek ağlamak ve teselli edilmeye ihti-

yacı vardır. Bütün bu sıkıntıları ve üzüntüleri içerisinde Belkıs Hanım Almancasını ilerleteceğine söz verdiği Tevfik Rıza Bey'e mahcup olmamak için evlerine yakın bir okulda Almanca derslerine devam etmektedir. Tevfik Rıza Bey'in sırf eşini dışarı çıkarmak ve meşgul etmek için böyle bir şey istemiş olması muhtemeldir. Belkıs Hanım eşini Çanakkale'den getirmek için bazı girişimlerde de bulunmaktadır.

"Ali Bey'den hala bir cevap almadın. Ben de öyle. Verdiği söz dışında bir bilgim yok. Gidip eşini görmek istiyorum. Adreslerini biliyorum. Tanıdığım bir arkadaşları benimle geleceğini söyledi. Böylece kolay olur. Belirsizlikten hiç hoşlanmıyorum. Ne dersin dostum? Ne karar vereceğimizi biliriz. Daha sonra başka girişimlerde bulunuruz. Belki de gitmek için cevabını beklemem. Yolum biraz uzak da olsa en kısa zamanda gitmeyi düşünüyorum. Beni merak etme. Rahatsız değilim."

Belkıs Hanım Sadece seni ve küçüğümüzü düşünüyorum... Senin için yazıyorum, onun için çalışıyorum. Hayatımda başka hiç bir şeye yer yok sözleri ile mektubuna son vermektedir.²⁹

Mektuplarında eşi ile adeta sohbet eden yalnızlığını, üzüntülerini paylaşmaya çalışan Belkıs Hanım, 1915 yılı Mart ayının son mektubu olan 30 Mart 1915 tarihli dört sahifelik mektubunu sabah saat 7.00 de yazmıştır. Mektubuna yazmaktan yorulduğu için gece yarım bıraktığı yerden devam etmiştir. Bu mektubu elden vereceği için duygularını saklamadan içinden geldiği gibi ifade etmeye çalışmıştır. Belkıs Hanım daha öncede belirttiğimiz gibi mektuplarına çok özen göstermekte hatta müsvedde yapmaktadır; ama bu son mektubunu bir türlü bitirmek istememiş, vakit bulduca ilaveler yapmış ve tekrar okumaya zamanı kalmamıştır. Bu düzensizliği için *fazla zamanım yok, geciktim, mektubu göndermem lazım* diyerek eşinin hoşgörüsüne sığınmıştır.

Hemen hemen her mektubunda eşine dikkatli olması için adeta yalvaran Belkıs Hanım orduda salgın haberini duyduktan sonra daha da tedirgin olmuştur. Eşine tembihlerde bulunarak askerlerden uzak durmasını isteyerek ihtiyaçlarını sormuştur. Eşine zaman zaman paket ve gazete yollayan Belkıs Hanım bu mektubunda yeni not defteri yolladığını yazmıştır. Tevfik Rıza Bey, Çanakkale'de kaldığı süre içerisinde dört not defterine günü gününe hatta saati saatine yaşadıklarını yazmıştır. Belkıs Hanım'ın defterleri yollamaktaki amacı da Tevfik Rıza Bey'in yazdıklarından yaşadıklarını günü gününe öğrenmektir:

"Mümkün olduğu kadar askerlerden uzak durmaya çalış. Sana temizlikten söz etmeme gerek yok. Gerekli özeni göstereceğinden eminim. Neye ihtiyaç duyarsan bana yaz, Nihat Bey vasıtasıyla her şey kolay olacak. İki gün önce sana küçük bir paket gönderdim. İçinde yeni not defteri var. Bu defakinin sayfaları daha çok.

29 Belkıs Hanım; Mektup 5/29.3.1915.

Uzun süre dayanmasından ziyade, senden daha çok haber almayı amaçladım. Bitmiş olan defteri bir an önce okumak istiyorum. Sevgili küçük defterim. Fırsat bulduğun zaman gönderebilir misin? Senin bir parçan olacağı için, gelişini beklerken daha sabırlı olmamı sağlayacak.”

Mektubunu bir an önce bitirerek teslim etmesi gerektiğini bilmesine rağmen Belkıs Hanım devamlı bir şeyler yazma isteğindedir. Mektubu bitirmenin bir ayrılık olduğunu düşünen Belkıs Hanım eşine “sana allahısmarladık demem lazım, ama hiç cesaretim yok. Beyaz sayfanın karşısında tedirgin, heyecanlı bir şekilde dakikalarca hayallere dalıyorum. Her zaman mektubumu bitirirken sanki beni terk ediyormuşsun, bir kez daha benden ayrılmışsun gibi paramparça oluyorum.” demektedir. Tevfik Rıza Bey’in Çanakkale’ye gidişinin bir mecburiyet olduğunu düşünen Belkıs Hanım “fırtınadan sonra güneş gelecek, bekliyorum” diyerek hem kendine hem de eşine moral ve ümit vermektedir. Karışık sayfalar olarak nitelediği mektubunu bitiren Belkıs Hanım eşine en güzel ve saf sevgilerini göndermektedir. Her zaman, hayatın ötesinde bile senin olacak, Belkıs’ın³⁰ sözleri ile sona eren mektubun sonuna koyulan notta mektupla beraber içinde çorapların bulunduğu bir paketin gönderildiği belirtilmektedir.

Çanakkale’de yaşadıklarını bir romana benzeten Tevfik Rıza Bey’in 27 Mart 1915 tarihinde yazdıkları çok anlamlıdır.

“Daha sonraki günlerde size nasıl vakit geçirdiğimi, yaşadığım romanı defterimden-mizden- okuyacağım. Defterler küçük olduklarından ben de az şeyler sığdırabiliyorum.”³¹ “Tabiat sanki cenazede gibi idi. İnce bir örtü ile insanlığın kaderindeki ölümlerin üstünü kapatmaya çalışıyordu. Hepsi orada korkunç çukurların içinde dinleniyorlar. Oradan geçenlere yerlerini belli edecek hiç bir işaret yok. Arkadaşlarının gözyaşları ile sulanamayacak mezarlar... Başını, üzgün yüzünü toprağa süremeyecek... Uzaktan topların gümbürtüleri kalbimin derinliklerinde yankılanırken içimdeki sesi dinleyip oralara gitmeyi aklımdan geçirdim, ama daha kuvvetli bir ses beni engelledi. Bunları şimdi anlatmayacağım. Hatta düşünmek bile istemiyorum. Daha sonra yuvama döndüğüm zaman konuşacağız.”³²

Sonuç

Özlem, sıkıntı, merak ve kaygının yaşandığı mektuplarda akıcı bir üslup gözlenmektedir. Bu durum yaptıkları tasvirlerde daha çok belirginleşir. Bunda çok kitap okuyor olmalarının rolü büyüktür. Gerek günlüklerde gerekse mektuplarda okuduk-

30 Belkıs Hanım; Mektup 6/30.3.1915.

31 Tevfik Rıza Bey; Mektup 8/24.3.1915.

32 Tevfik Rıza Bey; Mektup 10/27.3.1915.

ları kitaplardan alıntılara da rastlanmaktadır.³³ Entelektüel birikimleri ve almış oldukları eğitimin sonucu her ikisi de mektuplarını Fransızca yazmışlardır. Mektuplarında Tevfik Rıza Bey ve Belkıs Hanım, yaşadıklarını sığağı sığağına kaydetmiş, duygu ve düşüncelerini yalın ve içten bir dille ifade etmeyi başarmışlardır. Mektupları okurken insan, kendini adeta olayların içinde hissetmektedir. Birbirlerine olan sevgilerini ve aşklarını ifade etmenin en güzel yolu olan mektupları ile sıkıntılarının ve kaygılarının üstesinden gelmeye çalışmışlardır. Zaman zaman sıkıntılarını paylaşmış, zaman zaman hayal kurmuş; ama asla ümitsiz olmamışlardır. Tevfik Rıza Bey ve Belkıs Hanım'ın mektupları aynı zamanda savaşın insani boyutlarını da ortaya koymaktadır. Bu çalışma, sadece Çanakkale Savaşları'nın resmi tarihini değil, aynı zamanda savaşan askerlerin ve ailelerinin de özel hayatlarını gözler önüne sermektedir. Tevfik Rıza Bey ve Belkıs Hanım'ın mektuplarının arasından seçilmiş olan Mart 1915 tarihli bir taraftan az da olsa bizlere savaşa gidenler ile geride bıraktıkları arasındaki özlemi ve aşkı anlatması, bir taraftan da hem Çanakkale Cephesi'ne hem de İstanbul'un günlük hayatına ait bilgiler vermesi bakımından insani ve tarihi bir değere sahiptir. Mektupların tamamı incelendiğinde daha detaylı bilgilere ulaşılabileceği gerçektir.

33 "Victor Hugo'nun şiirlerinden bazı bölümleri hatırlıyor musunuz? "Bu can çekişmenin bir sarhoşluğu var". Belkıs Hanım; Mektup 1/16 Mart 1915; Victor Hugo Lucie'sine; "Dünya tek bir insan etrafında dönüyor." Belkıs Hanım; Mektup 6/30 Mart 1915.

KAYNAKÇA

- Belkıs Hanım, Mektup 1/16.3.1915.
- Belkıs Hanım, Mektup 2/19.3.1915.
- Belkıs Hanım, Mektup 3/24.3.1915.
- Belkıs Hanım, Mektup 4/26.3.1915.
- Belkıs Hanım, Mektup 5/29 Mart 1915.
- Belkıs Hanım, Mektup 6/30 Mart 1915.
- Çanakkale Deniz Savaşları 1915, 2. Baskı, İstanbul: Çanakkale Boğaz Komutanlığı, 2008.
- Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri, C. 1, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2005,
- Sezen Tahir, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2006,
- Tansel Selahattin Osman, *Çanakkale Muharebe Alanı Yer Adları Sözlüğü*, Bursa 2010.
- Tevfik Rıza Bey, Defter I/ s. 46/28.12.1914.
- Tevfik Rıza Bey, Defter II/ s. 27–32/1.3.1915.
- Tevfik Rıza Bey, Defter III/ s. 72/11.4.1915.
- Tevfik Rıza Bey, Defter III/s.3/18.3.1915.
- Tevfik Rıza Bey, Mektup 1/1.3.1915.
- Tevfik Rıza Bey, Mektup 11/28.3.1915.
- Tevfik Rıza Bey, Mektup 12/30.3.1915.
- Tevfik Rıza Bey, Mektup 2/3.3.1915.
- Tevfik Rıza Bey, Mektup 3/14.3.1915.
- Tevfik Rıza Bey, Mektup 4/15.3.1915.
- Tevfik Rıza Bey, Mektup 5/20.3.1915.
- Tevfik Rıza Bey, Mektup 6/21.3.1915.
- Tevfik Rıza Bey, Mektup 7/23.3.1915.
- Tevfik Rıza Bey, Mektup 8/24.3.1913.
- Tevfik Rıza Bey, Mektup 9/25.3.1915.
- Tevfik Rıza Bey; Mektup 10/27.3.1915.

Ekler

Ek: 1 Belkıs Hanım'ın 24 Mart 1915 tarihli mektubunun zarfı

Maydos

Maydos Posthanesi Vasıtasıyla Telsiz Telgraf

İhtiyat Zabiti Tevfik Rıza Beyefendi

Ek: 2 Tevfik Rıza Beyin 14-15 Mart 1915 Tarihli Mektubu

Goncasu, 14 Mart 1915

Nihayet dün iki mektubunuzu aldım. İkincisi 23 Şubat tarihli idi. Bugün günlerden 14 Mart. Demek bu mektup 19 günde geldi. O zamandan beri neler yapıyorsunuz? Neden bana yazmıyorsunuz? Sizi suçlamak istemiyorum, Yorgun olabilirsiniz, bir şeylerle meşgul olabilirsiniz. Ama her şeye rağmen bir satır da olsa yazabilirsiniz. Öyle değil mi dostum? Burada her şey yolunda. Hava güzel, ısınmaya başladı. Adeta ilkbahar gibi... Bahçemizdeki ağaçlar çiçek açtı ve terastaki arkadaşlarım bayram havasına bürünen tabiat karşısında heyecanlarını gizleyemiyorlar. Bugün sanki Mayıs ayında gibiyiz. "Güllerin Ayı", hava öylesine güzel tıpkı Makri-Köy' (Bakırköy) deki gibi. Hala hatırlıyor musunuz?... O gün de ne güzel bir gündü. Ne kadar mutluyduk. Şimdi ise büyük bir boşluk içindeyim. Kafamın içinde hep aynı soru: neden bana yazmıyor? Ben ise haftada iki defa muntazam olarak yazıyorum.

Dostumuz Selah Bey nasıl? O da bana yazmıyor. Acaba mektubumu aldı mı? Size poker oynamayı öğretti mi? Komodor'la oynuyor mu? Komodor size çok şey anlatıyor olmalı. Anlattıklarının sizi kaygılarınızdan kurtaracağını sanmıyorum.

15 Mart 1915 sabah 7

İşte bir gün daha geçti. Dün öğleden sonra terasta, güneşin altında çalıştık. Güneş öyle sıcaktı ki hepimiz yandık. Derim öyle kalınlaştı ki, vahşi bir görünüm kazandım. Kilit'de tek bir insan bile kalmadı. Herkes gitti. Zorunlu olarak sakın bir hayat sürüyoruz. İstasyondan ayrılmadığımız için karşıya da geçemiyoruz. Gazeteleri de okuyamadığımız için, İstanbul'da olan bitenleri takip edemiyoruz. Bu durum daha ne kadar devam edecek, hiç bilmiyorum. Size gelebilmek için elimden geleni yaptım, ama başaramadım. İlerde, bitirdiğim defterime bu konuyla ilgili yazdıklarımı okuyacaksınız ve kararınızı vereceksiniz.

Çok sevgili annemiz nasıllar? Nankör oğluna biraz kızıyor mu? Hep M. düşünüyorum. Siz de düşünüyor musunuz? Herkese sevgiler. Küçük Mak'a güzel dilekler. Size de binlerce sevgimi gönderiyorum.

Daima sizin olacak Tevfik'iniz.

Bir an önce bu adrese yazınız:

Maydos Postahanesi Vasıtasıyla

Telsiz Telgraf İhtiyat Zabiti Tevfik Rıza

Ek: 3 Belkis Hanım'ın 19 Mart 1915 Tarihli Mektubu

Davutpaşa, 19 Mart 1915

Arkadaşım,

14 tarihli mektubunuzu, sıkıntılı ve uykusuz geçen bir gecenin ertesinde aldım. Aynı üzüntülü duyguları içermeseydi, çok hoş olacaktı. Neden mektuplarım elinize geçmiyor? Haberlerinizi oldukça düzenli alıyorum. Ben de size geçmişte olduğu gibi haftada iki defa yazıyorum. Ya posta zamanında gönderilmiyor, ya da mektuplarım kayboluyor. Elimde olmadan oluşan sessizliğimi neden başka şeylere yoruyorsunuz? Neden bana hak etmediğim bu sitemleri yapıyorsunuz? Yeterince acı çekmediğimi mi zannediyorsunuz? Sadece sizden haber aldığım zaman kendimi mutlu hissediyorum, hayatımdaki bu yegâne mutluluğu da çok görüyorsunuz. Yapabileceğinizi sanmadığım bir incelikle de her şeyi zehirliyorsunuz. Sizin sağlıklı olmanızı öğrenmem dışında hiç bir şeyin önemi yok. Fakat uzun süre tutulan gözyaşları bir an gelip gözlerimizden dökülüyor. Bana ne yaptığımı soruyorsunuz? Çok cesaretlisiniz Tevfik... Benim karakterim ve şahsımdan bu kadar mı emin değilsiniz? İki senedir böyle ise, benim de kızmaya hakkım var diye düşünüyorum. Ayrıca yorgunluğuma ve işlerime rağmen bir satır yazmamı söylüyorsunuz. Ölene kadar da olsa düşüncelerimde hep sizin olduğunuzu söylememe gerek var mı? Hayatımın bütün dakikalarını size adanmak dışında başka ne meşguliyetlerim olabilir ki? Gittiğinizden beri kendimi hasta hissediyorum. Yirmi gündür şezlongdan kalkmıyorum. Aslında bunlar anlamsız pek

az şey... Onları düşünmüyorum bile... Bu vesile ile silinip gitmeyi hiç hak etmiyorum. Uzun zamandır Ali Bey'den kesin bir cevap almam gerekiyordu. Oysa bana haber getirmek için onunla konuşmaya gidenleri beklemem lazım. Bu gecikmeler beni çileden çıkartıyor. Beklenen saatler geçmek bilmiyor. İyi ki beni çok bekletmeyen mektuplarınız var. Mektuplarınız da olmasa acaba ne yapardım? Korkunç olurdu, düşünmek bile istemiyorum. Dostum siz bizi merak etmeyin. İstanbul'da ilginç bir şey yok. Size gönderdiğim gazeteleri de almadığınızı görüyorum. Kader! Az önce bana verdiğiniz yeni adrese bir telgraf gönderdim. Umarım bir an önce mektuplarım da elinize geçer. Belki yakında size vereceğim güzel bir haberim olur. Gördüğünüz gibi üzüntülü de olsam, boş duramıyorum. Bir gün her şey unutulacak, gerekli olduğunu sandığım bu tecrübeden geriye üzüntülerimiz kalacak. Sabırlı olun dostum. Siz çok cesursunuz, şimdi bunu göstermenin zamanı. Sizin yürekli biri olduğunuzu biliyorum. Bütün kalbimle sizin yanınızdayım. Mektubumda yazdıklarım belki size haksız gelebilir, sakın bana kızmayın. Bana söylediklerinize istinaden öyle yazdım. Zaten sizi affettim. Belki birbirini seven insanların arasında böyle olayların da geçmesi gerekebilir. Her şey unutuldu değil mi Tevfik? Bana güneşten ötürü derinizin sertleştiğini yazıyorsunuz. Olsun, biraz değişiklik iyi gelir. Böylece başkalarındaki değişiklikleri fark etmezsiniz. Ben kendime dikkat ediyorum. Gelecek görüşmemize kadar daha iyi olacağımı ümit ediyorum.

Allahısmarladık dostum. Anneniz bütün samimi duygularıyla sevgili oğlunu düşünüp onun için dua ediyor. Selah gecelerimi benimle paylaşıp, boş zamanlarını bana ayırıyor. Şevket davetim üzerine bir defa geldi. Mak ve Bidi sizi hep anıyorlar. Ara sıra Nesrin'i düşünüyor musunuz ve geçmişteki... Makri-Köy ve diğer güzel günlerimizi?

Belkıs